

DÎVAN ŞİİRİNDE ÖLÜME DAİR BAZI HUSUSLAR *

Doç. Dr. Emine YENİTERZİ**

Şüphesiz ki ölüm hayatın en acı gerçeğidir. Kur'an-ı Kerim'de üç kere tekrarlanan: “*Her nefis ölümü tadacaktır.*” âyeti,¹ bütün canlılar için ölümün mukarrer olduğunu kesin bir dille belirtir. Bir diğer âyette ise; “*Biz Allah'a aidiz ve yine O'na döneceğiz.*”² ifadesiyle, ölüm bir yok oluş değil; insanın aslına rücûu, Allah'a kavuşması, gerçek hayatı ve ebedîliği kazanması olarak nitelenmektedir. Bu sebeple mutasavvıf şairler ölüme kara gözlüklerle bakmazlar. Onlar için ölüm, dünyada iken gurbette olan insanın asıl vatanına dönüşü veya sevgiliye kavuşulan bir “şeb-i arûs”tur. Bu konu Mevlânâ'nın ölümle ilgili düşüncelerini belirttiği gazelinde en veciz ifadelerini bulur:

*“Ölüm günümde tabutum yürüyüp gitmeye başladı mı, bende bu cihanın gamı var,
dünyadan ayrıldığıma tasalanıyorum sanma; bu çeşit bir şüpheye düşme.*

*Bana ağlama, yazık yazık deme. Şeytanın tuzağına düşersen, işte o zaman yazık yazık
demenin sırasındır.*

*Cenazemi görünce ayrılık, ayrılık deme. O vakit benim buluşma ve görüşme
zamanımdır.*

*Beni kabre indirip bırakınca; sakın elveda, elveda deme. Zira mezar cennetler
topluluğunun perdesidir.*

Batmayı gördün ya, doğmayı da seyret. Güneşe ve aya batmadan ne ziyan gelir ki?

*Sana batmak görünür; ama o, doğmaktır. Mezar hapis gibi görünür; ama o, canın
kurtuluşudur.*

*Hangi tohum yere ekildi de bitmedi? Ne diye insan tohumunda şüpheye
düşüyorsun? Hangi kova kuyuya salındı da, dolu dolu çıkmadı? Can Yusuf'u ne diye
kuyuda feryat etsin?*

*Bu tarafta ağzını yumdun mu, o tarafta aç. Zira senin hây u huyun, mekânsızlık
âleminin fezâsındadır.”* (Mevlânâ Celâleddin, 1958:III,169)

* SÜ Türk Halk Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezinin 22-23 Ekim 1990'da Konya'da düzenlediği 4. Millî Türk Halk Edebiyatı ve Folklor Kongresi'de sunulmuş olan; “Dîvan Edebiyatında Sağlık ve Ölümle İlgili Âdet ve İnançlar” adlı tebliğin sağlıkla ilgili bölümü ilavelerle makale hâline getirilmiş ve SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi(1999:4,87-103)'nde yayımlanmıştır. Bu yazıda da aynı tebliğin ölümle ilgili ikinci bölümü yine eklerle yer almaktadır.

** SÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ Âli İmran, 3/185; Enbiyâ, 21/35; Ankebût, 29/57.

² Bakara, 2/156.

Yunus Emre de:

Ten fânîdür cân ölmez çün gitdi girü gelmez

Ölür ise ten ölür cânlar ölesi degül (Tatçı, 1990:II,167)

mısralarıyla ruhun ebediliği fikrini teyid eder, ancak genç yaşta hayata veda edenler için üzülmekten de kendini alamaz:

Bu dünyede bir nesneye yanar içüm göynür özüm

Yigid iken ölenlere gök ekini biçmiş gibi(Tatçı,1990:II,390)

Dünya hayatının bu etkileyici ve acı sonu edebiyatımızın her dönem ve alanında ele alınmış bir konudur. Sagu, ağıt, mersiye gibi edebî türler yanında ölenler için düşürülen tarihler ve manzum mezar kitabeleri doğrudan ölüm fikrinin işlendiği müstakil manzumelerdir. Bu tür şiirlerde, özellikle mersiyelerde; dünyanın geçiciliği, feleğin dönekliği, ölenin kaybından duyulan keder, tutulan yas, ölene ait övgüler ve nihayet ölene rahmet, kalanlara da sabır ve afiyet temennileri gibi bölümler yer alır.(İsen,1994:22-39)

Divan şiirinde mersiye ve tarihlerin dışında da ölüm konusu sıklıkla ele alınır. Zira ölüm her devirde güncelliğini koruyan, kaçıışı olmayan, herkesin ortak kaderi olan bir olaydır:

Âkıbet cümlemizin menzili hâk olsa gerek

Kime itmiş bu felek kâm u merâm üzre vefâ

Reîsü'l-Küttâb Ârif(Bursalı Mehmed Tahir,1972:II,31)

Felek âdetâ dokuz gözlü bir değirmen gibi her an genç, yaşlı demeden tanelerini öğütmekte, gece gündüz yıldız noktalarıyla ömür sermayemizden eksilenleri hesaplamaktadır:

Seyl-i fenâda sanki tokuz göz bir âsiyâb

Turmaz öğütmede dimeyüp şeyh ü şâb çarh

Ölçüp döker bu nokta-i encümle subh u şâm

Nev'î nukûd-ı 'ömrümüz eyler hisâb çarh

Nev'î(Tulum,1977:258)

Melekü'l-mevt veya kâbuzu'l-ervâh gibi adlarla anılan Azrail eceli erişen herkesi ziyaret eder. "Ecel geldi cihâna baş ağrısı bahâne" hükmünce, yiyecek dânesi, içecek suyu tükenen için; bir bardak su can alıcı bir anafora dönüşür:

Gelû-gîr-i kazâdur seng-i râh âyîne-tab'âna

Ecel geldükte âb-ı kûzda gird-âb olur peydâ

Sâkıb(Kırkıyık,1999:I,305)

Buna rağmen divan şiirinde ölüm, soğuk ve tatsız bir olay olarak değil; âşığın sevgili uğrunda canını feda etmesi şeklindeki şairane tablolarla ele alınır. Çünkü can verilmeden

sevgiliye kavuşma ihtimali yoktur ve zaten âşıklara göre can sevgiliye aittir, sahibine verilmesi gerekir:

Cânı cânân dilemiş virmemek olmaz ey dil
Ne nizâ‘ eyleyelüm ol ne senüñdür ne benüm
Fuzûlî(Akyüz,1958:328)

Hatta, Mevlânâ'nın ölümüne dair düşüncelerine paralel olarak gerçek âşığın gönül sultanı kendisini çağırdığı için; ölümü sevinçle karşılaması gerektiği de belirtilir:

Öldüğine ‘âşık-ı sâdık olanlar zevk ider
Fahr ider şol bende k’anı hazret-i sultân okur
Necâtî(Tarlan,1997:267)

Klasik şiirimizde ölüme dair bu düşünceler yanında, ölümlle doğrudan ilgili âdetlere, inançlara ve günlük hayattan sahnelere sıklıkla yer verilir. Büyük kısmı dinî temellere dayanan bu telakkilerin dîvan şiirinde bazen şairane ifadelerle, bazen de tamamen realitedeki şekliyle yer aldığını görürüz. Ölümün her zaman geçerli olan gerçek yüzünü yansıtır mahiyette, günümüzde de pek çoğunun geçerliliğini koruduğu bu hususları çoğu zaman açıklamaya gerek görmeden yalnızca tespit ve örnekleriyle sunuyoruz:

Can tende emanettir:

Gördiler kim cânlar alur gamzenüñ peykânını
Her kişi tende emânet saklar oldı cânını
Âhî(Sungur,1994:196)

Ölümden kaçılmaz:

Gizlenmeyince yire meded yok Mesîhiyâ
Kim her ne yaña kaçsañ olur dîde-bân ecel
Mesîhî(Mengi,1995:212)

Can vermek zordur:

Ey Necâtî güc imiş ‘âşıkı terk eyleme yâr
Bedene rûh vedâ‘ eylemek âsân degül a
Necâtî(Tarlan,1997:453) ³

Ölüm döşğinde yatma:

Niçe demdür sırr-ı “mûtû”dan umar feyz-i hayât
Bir ölümlü hasteyin gam pisterinde muhtazar

³ Ayrıca bkz. Nev’î(Tulum,1977:276/78-5).

Nev'î(Tulum,1977:33)

Hastalığı hem kendisine, hem de yakınlarına bir ıstırap kaynağı olan hastalar için iki iyilikten birinin dilenmesi:

*İki rahmetden birine kâyilüz devr-i zamân
Ne helâk eyler beni ne derdüme dermân ider*

Yahyâ Bey,(Çavuşoğlu,1977:330)

Çıkmadık candan ümit kesmeme:

*Şifâ umsa n'ola 'Îsî lebüñden cism-i bîmârum
Ölince hastalar kesmez hayâtından recâ 'ömrüm*

Nev'î(Tulum,1977:408)

İnsanın sağlığında helâl kazancı ile kefenini hazırlaması:

*Dil-hasteler gürûhı kefen hâzır eylesün
Ak sâde giydi şehr-i Sitanbul güzelleri*

Sâbit(Karacan,1991:526)

*Sakal ağardı kefen boynumuza takıldı
Cânib-i âhirete gitmeğe hâzırlanuruz*

Yahyâ Bey(Çavuşoğlu,1977:393) ⁴

Kul hakkı affedilmeyeceği için hayatta iken helâlleşmek:

*Âhîret hakkın halâl itsün harâmî gözlerüñ
Başladı derdüñ beni dünyâdan usandurmaga*

Zâtî(Çavuşoğlu,1987:220) ⁵

Ölmeden önce borçları eda etmek:

*Gel begüm gel dil ü cân nakdini teslîm idelüm
Ölmedin borcumuzı saña edâ eyleyelüm*

Üsküplü İshak Çelebi(Çavuşoğlu,1990:236)

Vasiyet bırakma:

Ölümün yaklaştığını hissedenler varisleri tarafından yerine getirilmek üzere vasiyette bulunurlar. Bu vasiyetler; malın taksimi, kimin salâ vereceği, tabutu yanında yürümesini istediği kişiler, mezarın yeri ve şekli, mezar taşına yazılacaklar gibi çok değişik konulara dair olabilir:

İtmiş sülüs-i mâlını mey-hâre vasiyyet

⁴ Ayrıca bkz.Sâbit(Karacan,1991:453/206-4).

⁵ Ayrıca bkz. Zâtî(Çavuşoğlu,1987:III,342/1535-3); Yahyâ Bey(Çavuşoğlu,1977: 401/190-5).

Üç ay yeter meclis-i rindâna müselles

Sâbit(Karacan,1991:372) ⁶

Vasiyetin mutlaka yerine getirilmesi istenir:

Ugradukça tâ ki düşnâm eyleye merhûm olam

Eylemeñ mahrûm billâh sözüme uyuñ benüm

Bu vasiyyet kim ben itdüm dostlar tutmazsañuz

Öldüğümden soñra biñ kez ol buñ öldürür beni

Zâtî(Çavuşoğlu,1987:III,317)

Ölmek üzere olanların son arzusunu yerine getirme:

Çâre eyleñ ben ölümlü hastañam idinmişem

Mîve-i bûs-ı leb-i la 'lûñ be-gâyet ârzû

Zâtî(Çavuşoğlu,1987:III,144)

Bir nefes kalmış hayâtumdan habîbüm subh tek

N'ola ger bir mihr gösterseñ maña âhir nefes

Fuzûlî(Akyüz,1958:249)

Ölümcül hastayı son kez görmek üzere ziyaret etme:

Hâtırum sormag için elvara cânânım gele

Ey ecel gâyetde bîmâr eyle vir zahmet baña

Yahyâ Bey(Çavuşoğlu,1977:286)

Bu hasta ölmedin hecrüñ şebinde

Gel ey şem '-i murâd eyle 'iyâdet

Amrî(Çavuşoğlu,1979:43) ⁷

Ölmekte olan kişiye telkinde bulunma:

Hastanın son nefeste iman ile göçmesi dileğiyle yanında bulunanlar kelime-i şehadet getirerek telkinde bulunurlar:

Öliceğ üstümde bulunsun imâm-ı 'ışk kim

Kurtaran şeytândan îmânım anuñ telkînidür

Necâtî(Tarlan,1997:248)

Şairler, bu telkini sevgiliden işiterek, onun tatlı sözleri sayesinde ölüm acısından uzaklaşmak isterler:

⁶ Ayrıca bkz. Zâtî(Çavuşoğlu,1987:III,376/1589-1;III,283/1446-2); Nev'î(Tulum,1977:538/524-5).

⁷ Ayrıca bkz. Amrî(Çavuşoğlu,1979:161/125-4); Fehîm-i Kadîm(Üzgor,1991:648/263-5).

*Kelâmuñ lezzetinden tuymaya cân acısın cânâ
Eger kim sen iderseñ cân virürken Zâtîye telkîn*

Zâtî(Çavuşoğlu,1987:III,106) ⁸

İman ile ölme dileđi:

Son nefeste iman ile göçmek her inançlı insanın arzusudur. Ancak âşık, rakip için bunun tersini diler:

*Niçün ol yâre rakîbâ didüñ îmânumsın
Göreyin ayrılāsın son demi îmânuñdan*

Bâkî(Küçük,1994:340) ⁹

Ölmek üzere olanın başında Kur'an-ı Kerim, Yâsin okuma:

*'Arz-ı hüsn idüp vedâ' itdükde söyleşdük biraz
Yoldaşum soñ demde îmân ile Kur'ân eyledük*

Hayretî(Çavuşoğlu,1981:260)

*Öldürdi yine Hayretîyi derd-i cüdâyî
Yâ-Sîne irişsün kanı cânânuma eydüñ*

Hayretî(Çavuşoğlu,1981:272) ¹⁰

Ölmeden hemen önce insanın ahiretteki yerini görmesi inancı:

*Ben firkatüñde küyuñu umduğum üş bu kim
Dirler ider kişiye makâmın 'yân ecel*

Mesîhî(Mengi,1995:212) ¹¹

Ölüm anında dilin dolaşması, söz azıtmak:

*Hey meded öldüm baña bir bûse vir didüm didi
Sözüñi azıtdun ancak ölecek sayru gibi*

Zâtî(Çavuşoğlu,1987:III,346) ¹²

Son nefeste dilin tutulması:

*Dem-i âhirde dilüm bağlama ey dest-i ecel
K'ol vefâsuz sanem için biraz efgân kılam*

⁸Ayrıca bkz. Zâtî (Çavuşoğlu,1987:III,14/1022-5;III,224/1354-5); Yahyâ Bey (Çavuşoğlu,1977:425/228-3; 480/319-4).

⁹ Ayrıca bkz. Yahyâ Bey(Çavuşoğlu,1977:445/260-5)

¹⁰ Ayrıca bkz. Zâtî(Çavuşoğlu,1987:III,376/1589-1).

¹¹ Ayrıca bkz. Necâtî(Tarlan,1997:541/627-4).

¹² Ayrıca bkz. Yahyâ Bey(Çavuşoğlu,1977:455/278-5); Amrî(Çavuşoğlu,1979:63/27-5).

Mesîhî(Mengi,1995:225) ¹³

Hastaya son dakikalarında su veya zezem içirmek:

Cân virürken hançerüñden sun baña bir pâre su

Hâlet-i nez' üzre gâyet hoş gelür bîmâra su

Yahyâ Bey(Çavuşoğlu,1977:505) ¹⁴

Cân çü hulkumuña ire baña tîg içür

Dem-i âhirde susuz koma bizi cânuñ için

Mesîhî(Mengi,1995:241)

Son nefeste şeytanın su teklif ederek imanı satın alması:

Hastaya su verilmesi âdeti bu inanca bağlıdır. Bu husus şairlerimiz tarafından çok sık ele alınmıştır:

Aldı sûfînüñ karârın gösterüp yüzün rakîb

San ki şeytân hastaya mâ' gösterüp îmân alur

Necâtî(Tarlan,1997:179)

Yâr için bârid söz añmış müdde'î gûş eylemeñ

Hastaya su 'arz ider İblîs îmân almada

Nev'î(Tulum,1977:481) ¹⁵

Ölürken hastanın yüzünü kibleye çevirmek:

Ölürken kibleye döndürseler bir 'âşık-ı zârı

Gözi açuk kalup baka mahalleñden yaña kiblem

Amrî((Çavuşoğlu,1979:111) ¹⁶

Şuur kaybı:

Kendüyi bilmez oldı hasta gönül

Vasl añar ölmesi karîb ancak

Amrî(Çavuşoğlu,1979:90)

Ölüm hâlindeki insanın terlemesi:

Cân virürken derlese düşmen 'arak sanma anı

Kim anuñ îmânsuz öldüğine aglar meşâm

Mesîhî(Mengi,1995:30)

Ölünün soğuması:

¹³ Ayrıca bkz. Mesîhî(Mengi,1995:215/153-1).

¹⁴ Ayrıca bkz. Hayretî(Çavuşoğlu,1981:218/135-4).

¹⁵ Ayrıca bkz. Şeyhî(İsen, 1990:140/44-6); Necâtî(Tarlan,1997:218/119-4); Hayretî(Çavuşoğlu,1981:317/299-2); Vasfî(Çavuşoğlu, 1980: 146/88-2); Sâbit(Karacan,1991:521/335-4).

¹⁶ Ayrıca bkz. Amrî(Çavuşoğlu,1979:60/24-3).

Beni öldürdi firâkuñ meded ey dost yetiş

Hele bir pâre dahı tende harâret bâkî

Bâkî(Küçük,1994:426)

Hastanın öldüğünden emin olmak için ağzına ayna tutulması:

Hasretle çıkdı cânım inanmazsa sözüme

Kosun dehânuma yüzi âyînesini yâr

Ahmed Paşa(Tarlan,1992:94) ¹⁷

Ölünün çenesini bağlama:

Ak ridâdur enegüñ bağlamag için meselâ

Senüñ ol târ-ı kefen gibi agarmış sakaluñ

Yahyâ Bey(Çavuşoğlu,1977:421)

Ölünün yıkanması:

Yumağičün ben perîşân-rûzgârı öliceğ

Cem ' olup kan aglasun bir nice yârân üstüme

Hayretî(Çavuşoğlu,1981:386)

Ölünün kefenlenmesi (tekfin):

Satuban pîreheni sâgara sarf eyle yürü

Öliceğ il dahı mı sarmaya dirsın kefenüñ

Nev'î(Tulum,1977:381) ¹⁸

Kefenin rengi beyazdır, ¹⁹ ancak Bâkî'nin bir beytinden cinayet sonucu hayatını kaybedenlerin kırmızı kefene sarıldığına dair bir ima mevcuttur:

Hâl-i yârüñ müşğ bir hûnîn kefen maktûlidir

Al vâlâya sarıpdur sanmañuz 'attârlar

Bâkî(Küçük,1994:153)

Cenaze yıkandıktan sonra kefenlenirken; kokusu varsa gidermek için veya kabirde yılan vs. hayvanların dokunmaması amacıyla gözlerine, kulaklarına, burnuna ve yedi secde azasına pamukla suya karıştırılmış kâfûr konulur.(İsam I, t.y.:357))Aşağıdaki beyitte bu hususa dair bir tedai mevcuttur:

Kefenlere sarılup oldu hâk ile yeksân

Şu dem ki oldu gül-âb ile hem-nişîn kâfûr

¹⁷ Ayrıca bkz. Amrî(Çavuşoğlu,1979:102/66-4); Zâtî(Çavuşoğlu,1987:III,178/1283-4).

¹⁸ Ayrıca bkz. Nev'î(Tulum,1977:426/328-1;485/430-4); Fuzûlî(Akyüz,1958:328/204-1); Helâkî(Çavuşoğlu, 1982:167/127-1);Mesihî(Mengi,1995:24/2-35; 212/147-3); Usûlî(İsen,1990:171/75-5).

¹⁹ Mesihî(Mengi,1995:215/153-2).

Mesîhî(Mengi,1995:74)

Kefenin zemzemle yıkanması:

Gel azâb etme ki gark oldu yaşım zemzemine

Kefeni cismimin ey rûh-ı revân sen gideli

Ahmed Paşa(Tarlan,1992:268)

Ölümü duyurmak için salâ verilmesi:

Öldüğüm işide şâyed ki safâlar süre yâr

Ey mü'ezzin öliceğ baña salâ eyleyesin

Yahyâ Bey(Çavuşoğlu,1977:479) ²⁰

Ölüm haberi gelince “İnnâ ileyhi râci‘ûn” ²¹ demek:

Ölüm haberi alanların; “Biz Allah’ın kullarıyız, O’na döneceğiz.” meâlindeki ayeti okumaları âdettir:

Sen Fuzûlî yâr yolunda cân virürsen ‘âkıbet

Eşidenler diyeler “İnnâ ileyhi râci‘ûn”

Fuzûlî(Akyüz,1958:357)

Cenaze evinin kalabalık olması:

Ben öliceğ kapuñda cenâzem götürmege

Cem‘ olup itlerüñ yapışa üstühânuma

Mesîhî(Mengi,1995:271)

Cenaze namazı kılınması:

Kadrüñi seng-i musallâda bilüp ey Bâkî

Turup el bağlayalar karşuña yârân saf saf

Bâkî(Küçük,1994:242)

Yanuma geldi uyurken gice ol bedr-i tamâm

Sanasın meyyit namâzın kılmaga oldı imâm

Yahyâ Bey(Çavuşoğlu,1977:441)

Na’sı bulunmayanlar için gâyip namazı kılınması:

Cum‘ada gâ‘ib namâzı kıldılar bir ‘âşıkâ

Hasret-i müy-ı miyânuñ gâyip itmiş aradan

Zâtî(Çavuşoğlu,1987:III,90)

²⁰ Ayrıca bkz. Zâtî (Çavuşoğlu, 1987:III,283/1446-2) ;Cem’î (Koparan, 1995: 363/142-2).

²¹Bakara, 2/156.

Kâfir olduğu kesin olarak bilinenler için cenaze namazı kılınmaz:

Hûblar mihrâb-ı ebrûsına meyl itmez fakîh

Ölse kâfirdür müselmânlar aña kılmañ nemâz

Fuzûlî(Akyüz,1958:238)

Tabutun kabre kadar el üstünde taşınması (teşyî):

Cenazeyi teşyî ölüye olan son görevlerden biridir. Burada dikkat edilen husus cenazeye, tıpkı hayattaymış gibi hürmet etmek; incitmeden taşımaktır:

Yetmez mi sen gedâya bu beglik Mesîhî kim

Kabre degin düze saña taht-ı revân ecel

Mesîhî(Mengi,1995:212)

Tabutun önünde ve yanında yürüme:

Cenazeyi teşyî etmenin nafiye namazlardan daha faziletli olduğu inancıyla (İsam, t.y.:365); akraba,komşu ve dostlar kabristana kadar giderler:

Bu yiter baña ki tâbûtumuñ önünce benim

Gidesin rûh-ı revân gibi bedenden ileri

Yahyâ Bey(Çavuşoğlu,1977:571)

Eger ki tâbûtumuñ yanınca geleydi bir iki adım ol cân

Benümle îmânı Zâtîyâ Hak iderdi hak bu durur ki hem-râh

Zâtî(Çavuşoğlu,1987:III,239)

Tabutun üstüne örtü örtme:

Tabutu bazı ayetlerin yazılı olduğu yeşil bir örtü, seccade veya bayrak ile sarma âdeti günümüzde de geçerlidir. Necâtî'nin bir beytinde tabutun üzerine Kâbe örtüsünün de örtüldüğünü tespit ediyoruz:

Kara Ka 'be örtüs 'ile örtesüz tâbûtumu

Ölicez zülfi gamından dostlar kardaşlar

Necâtî(Tarlan,1997:220)

Tabutun üzerine çiçek konulması:

Handeye hasret iden gonca-i gülzâr-ı dili

Gül-i tâbût gibi olmaya handân yâ Rab

Sâkıb(Kırbyık,1999:I,333)

Kâfir ölüsünün tabuta ters konulması:

'Adû bî-hûş olup ser yirine pâ korsa bâbuñda

O kâfir mürdesidür ayagı tersinedür cânâ

Sâbit(Karacan,1991:354)

Kabrin güzel bir yerde olması isteği:

Öldürürseñ baña bir hoş yiri kabr eyle didüm

Didi binüm dahi cehd eyledüğüm sinüñ için

Zâtî(Çavuşoğlu,1987:III,41)

Sevenlerin kabir üstüne birer avuç toprak atması:

Yatdugum yer nûr u uçmag ola ey Yahyâ benim

Bir avuç hâk atsa ger kabrümde cânân üstüme

Yahyâ Bey(Çavuşoğlu,1977:531) ²²

Kabir başında telkin verme:

Cenaze defnedildikten sonra Kur'an okunur, cemaat topluca dua eder, kabir sorgusunu kolaylaştırmak için yüksek sesle imanın esasları telkin edilir:

Başı ucında zebân-ı hâl ile 'ışk âyetin

Öldüğünde tîşesi Ferhâda telkîn eylemiş

Nev'î(Tulum,1977:349) ²³

Kabrin başına servi dikmek:

Bu husus; "Göklerde ve yerde bulunan her şey Allah'ı tesbih etmektedir." ayeti ²⁴ dolayısıyla, mezarın başına dikilen ağacın zikrinin ölü için mağfiret vesilesi olacağı inancına dayanır. Servi ağacı bütün yıl boyunca yeşil (canlı) kaldığı, yapraklarını hiç dökmediği için özellikle tercih edilir:

Ger ölürsem hasret-i kaddiyle ol servüñ beni

Bir yire defn eyleñüz kim sâye-i 'ar 'ar düşer

Bâkî(Küçük,1994:174)

Mezârum üzre koymañ mîl eger kûyında cân virsem

Koyuñ bir sâye düşsün kabrüme ol serv-kâmetden

Fuzûlî(Akyüz,1958:343) ²⁵

Kabrin üzerine yeşillik, çiçek (gül, lâle, sünbül, sûsen) ekmek:

Bâd-ı seherîden ger kohuñ ala ey dilber

Kabrümde biten güller çâk ide girîbânı

Amrî(Çavuşoğlu,1979:167) ²⁶

²² Ayrıca bkz. Necâtî(Tarlan,1997:520/599-2)

²³ Ayrıca bkz. Nev'î(Tulum,1977:415/308-5)

²⁴ Hadîd,57/1; Haşr,59/1; Saff,61/1.

²⁵ Ayrıca bkz. Ahmed Paşa(Tarlan,1992:121/4-5);Mesîhî(Mengi,1995:72/18-22; 136/34-1; 214/150-5).

Mezara su serpmek:

*Güller bitüre gül-şen ola hâk-i mezârum
Peykânûñ eger su sepelerse tozum üzre*

Bâkî(Küçük,1994:386)

Mezarın mermerden yapılması:

*Bir sîm-ten ²⁷ firâkına ölen Necâtînüñ
Billâh mermer ile yapasız mezârını*

Necâtî(Tarlan,1997:527)

Mezarın iki ucuna baş şahide veya ayak şahide denilen iki taş dikilmesi:

Mezarın yerini tespit etmek ve mezarın kime ait olduğunu belirtmek için kabrin iki ucuna dikilen taşlara şahide denir.

*Ol şehüñ 'ömri dırâz olmag için ben ölicek
Kabriüm üzre el açup ide du 'âlar iki taş*

Yahyâ Bey(Çavuşoğlu,1977:400)

*Ucalduñ kabriüm ey bî-derdler seng-i melâmetden
Ki ma 'lûm ola derd ehline kabriüm ol 'alâmetden*

Fuzûlî(Akyüz,1958:343) ²⁸

Mezar taşına yazı yazılması:

Mezar taşı üzerine “Hüve'l-Hayy”, “Hüve'l-Bâkî” gibi yazılar, “Ziyaretten murad olan duadır/Bugün bana ise yarın sanadır” gibi beyitler, ibareler veya ölene dair bilgilerin yazılması âdettir:

Mesîhî derd-i cânândan ölürse

Yaza seng-i mezârında “hüve'l-Hayy”

Mesîhî(Mengi,1995:288)

Ger ölem derdiyle ol hercâyînüñ ben ey refîk

Lutf idüp seng-i mezârum üzre hâlüm yazasın

Vasfî(Çavuşoğlu,1980:118) ²⁹

Mezar üzerine türbe, eyvan veya kubbe yapılması, türbedâr tayin edilmesi:

²⁶ Ayrıca bkz. Sâkîb(Kırbiyık,1999:I,436/141-3); Mesîhî(Mengi,1995:215/153-4; 220/159-4;248/204-5); Usûlî (İsen,1990:98/2-9); Hayâlî(Tarlan,1992:111/63-3).

²⁷ sîm-ten: seng-dil (farklı nüshalarda).

²⁸ Ayrıca bkz. Yahyâ Bey(Çavuşoğlu,1977:94/22-3; 186/17-2. bend,1); Usûlî(İsen,1990:236/140-4); Sâbit (Karacan,1991434/168-6);Üsküplü İshak Çelebi(Çavuşoğlu,1990:153/59-2).

²⁹ Ayrıca bkz. Fuzûlî(Akyüz,1958:82/24-7); Âhî(Sungur,1994:113/39-5;162/88-3); Hayretî (Çavuşoğlu,1981: 107/21-5. bend,1-2); Sâkîb(Kırbiyık,1999:I,300/5-5).

Gâlibâ bir ehl-i dil toprağıdur câm-ı şarâb

Kim kılup hürmet binâlar dutmuş üstinde habâb

Fuzûlî(Akyüz,1958:153) ³⁰

Gündüz birisi hizmetin eyler gice biri

Mihr ile mâh meşhedine oldı türbedâr

Nev'î(Tulum,1977:187)

Kabristan ziyaretinde Kur'an okumak, dua etmek:

Ka'be hakkı nûr ine kabrümde ol ân üstüme

Yâr atından inüp okursa Kur'an üstüme

Yahyâ Bey'Çavuşoğlu,1977:531)

Öldi Vasfî derd ile gel lutf idüp sinine sög

Kim du'â itmek şehâ 'âdet durur sin üstine

Vasfî(Çavuşoğlu,1980:137) ³¹

Üzerine ölü toprağı saçılmak:

Uyuyan bir kimse veya bir yerde hazır bulunanlar üzerine ölü toprağı saçılırsa, hepsi de ölü gibi sakin ve sessiz kalırlarmış. Bunu ekseriya hırsızlar yaparmış (Onay,1992:326):

İşidilür ki ugrular giricek bir eve dünle

Ölü toprağını saçup uyudurlarmış insânı

Necâtî(Tarlan,1997:140)

Mezar toprağı:

Hastalığına şifa, derdine deva arayanların; veli olduğu bilinen kişilerin mezarından alınan toprağı suda eriterek içmesi âdeti maalesef halk arasında geçerlidir(Onay,1992:289):

Her kim ihlâs ile hâk-i merkadinden zerrei

Alsa anuñla tabâbet eylese Lokmân olur

Fuzûlî(Akyüz,1958:34)

Yahyâ Bey'in aşağıdaki beytinde de mezar toprağının sürme gibi göze çekildiği tespit edilmektedir:

İki dest-i du'â gibi baña seng-i mezâr itme

Mezârum nâ-bedîd it 'ayn-ı 'uşşâka gubâr itme

Yahyâ Bey(Çavuşoğlu,1977:186)

³⁰ Ayrıca bkz. Fuzûlî(Akyüz,1958:278/154-3); Yahyâ Bey(Çavuşoğlu,1977:146/3-5. bend,7)

³¹ Ayrıca bkz. Yahyâ Bey (Çavuşoğlu,1977:306/41-3; 455/277-4; 480/319-5).

Ölüleri hayırla, rahmetle anmak:

“Ölülerinizin güzel işlerini yâd edin, kötü taraflarını dile getirmeyin.” hadisi (İsam I,t,y.:355) gereğince ölüyü hayırla anmak sünnettir:

*Hicrân esîri sinine sög turma dôstum
Vâcib degül mi hayr ile añmak ölenleri*

Necâfî(Tarlan,1997:548)

*Kişi sag olup olmakdansa mahrûm
Ölüp yegdür añılmak bâri merhûm*

Nev'î(Tulum,1977:219)

Ölenin ardından yas tutma (mâtem,şîven):

İnsanlar yakınlarını kaybettikleri zaman, ölüm acısı hafifleyinceye kadar bir müddet yas tutar:

*Gamze tîgin çekdi ol mâh olma gâfil ey gönül
Kim mukarrerdür bugün ölmek saña şîven maña*

Fuzûlî(Akyüz,1958:136)

Matemde siyah veya mavi renkli elbise giymek:

Eski Türk inançlarına göre beyaz, mavi ve siyah yas renkleridir. Ancak beyaz renk zamanla bu kategoriden sıyrılmıştır. Dîvan şiirinde de beyazın matem rengi olduğuna dair örnek tespit edemedik.

*Kılsun kebûd câmelerin âsmân siyâh
Geysün libâs-ı mâtem-i şâh bütün cihân³²*

*Hattuñ gamından olan yasını tutmadyse
Niçün geyer kebûdî billâhi yâ beneşşe*

Zâtî(Çavuşoğlu,1987:III,211)³³

Matemde yaka yırtmak,elbiseyi parçalamak:

*Şeb girdi kara çullara mâtem tutup seher
Çâk itdi dest-i gamla giribân yâ Hüseyin*

Hayretî(Çavuşoğlu,1981:11)³⁴

Matemde başı açma, saçları kesme/yolma, yüzü yırtma :

Ramazân oldı çeküp şâhid-i mey perdeye rû

³² Ayrıca bkz. Yahyâ Bey (Çavuşoğlu, 1977:287/12-4); Helâkî (Çavuşoğlu, 1982:53/13-5).

³³ Ayrıca bkz. Hayretî (Çavuşoğlu, 1981:28/9-79); Helâkî (Çavuşoğlu, 1982:53/13-5).

³⁴ Ayrıca bkz. Bâkî (Küçük, 1994: 78/1,5. bend, 8).

Mey için çeng tutup ta'ziye açdı gîsû

Fuzûlî(Akyüz,1958:363) ³⁵

Şîven itsün yoluban saçlarını sünbüle diñ

Gülmesün dünyede açımasun artuk güle diñ

Hayretî(Çavuşoğlu,1981:109/23- 4. bend,1) ³⁶

Yana yakıla güneş yırtta yüzün derd ile mâh

Kanı ol gülbün-i gülzâr-ı letâfet Memi şâh

Hayretî(Çavuşoğlu,1981:108)

Matemde taşlarla döğünme,başa toprak saçma:

Hattuñuñ yasın tutup taşlarla cism-i zerdümi

Şol kadar döğdüm ki cânâ oldı kara çul gibi

Zâtî(Çavuşoğlu,1987:III,351) ³⁷

Kanlar aglasun benimçün kara geysün hâmeler

Başına toprak saçup dürsün yüzini nâmeler

Helâkî(Çavuşoğlu,1982:95) ³⁸

Matemde konuşmamak:

Rûzgâruñ tîre bahtın kare nutkın lâl idüp

Mâtem-i gül bülbüli zâg ile yeksân eylemiş

Fuzûlî(Akyüz,1958:254)

Ölünün arkasından feryat etmemek:

Matemle ilgili bütün bu hususlar İslâm dininde hoş karşılanmaz. Doğru olanı ölümü tabî bir olay kabul etmek, Allah'ın hükmüne isyan etmeden rıza göstermektir.

Ey Fuzûlî öldüñ efgân itmedüñ rahmet saña

Rahm kılduñ halka efgânuñla zahmet virmedüñ

Fuzûlî(Akyüz,1958:288)

Padişah yasında sancakları ters çevirme, atlara ters eğer vurma:

Eski Türk geleneklerine göre sultanların ölümünde, günümüzde bayrakların yarıya indirilmesine benzer şekilde sancaklar ters çevrilir, padişahın seçkin atlarına eğerleri ters konularak cenaze alayında tabutun önünde yürütülürdü:

Ol gice kıldı güneş zerrîn livâsın ser-nigûn

³⁵ Ayrıca bkz. Nev'î (Tulum, 1977:133/44-9).

³⁶ Ayrıca bkz. Hayâlî (Tarkan, 1992:75/3-3); Hayretî (Çavuşoğlu, 1981:27/9-68); Yahyâ Bey Çavuşoğlu, 1982: 159/7-1. bend, 5).

³⁷ Ayrıca bkz. Hayretî(Çavuşoğlu,1981:27/9-74); Yahyâ Bey(Çavuşoğlu,1982:199/27-1. bend,1).

³⁸ Ayrıca bkz. Hayretî(Çavuşoğlu,1981:109/23-3. bend,2); Nev'î(Tulum,1977:185/4-23; 430/334-2; 425/327-4).

Eyledi hayl-i melek hink-i sipihri nîl-gûn

Nev'î(Tulum,1977:182)

Hink-i çarha ol seher ma 'kûs eyer urdı güneş

Nısf-ı kursından pes-i hâne göründi âşikâr

Nev'î(Tulum,1977:173)

Cenazenin ardından yemek verilmesi, helva dağıtılması, muhallebi pişirilmesi:

Yurdumuzda hâlen uygulanan bu âdet, “ölünün canına değsin” arzusuna dayanır.

Îlâhî aş ile halvâ bişürmekde rakîb üstâd

Nasîb it Zâtîye halvâsı ile anuñ aşından

Zâtî(Çavuşoğlu,1987:III,23) ³⁹

Cânum alursa dil-berümüñ hasret-i lebi

Mîrâs-hârum eylesün aşum mahallebi

Zâtî(Çavuşoğlu,1987:III,498)

Mirasın paylaşılması:

Ölenin geride bıraktığı malı mülkü, “ölüm hak, miras helâl” anlayışıyla varisleri tarafından bölüşülür:

Yeter sen şâha mîrâs-ı peder tab 'um gibi cevher

Kalur dürr-i suhan bâkî olur sîm ile zer fânî

Nev'î(Tulum,1977:137)

Şerik olup Cenâb-ı Kâbuzu 'l-Ervâha mevtâdan

Biri mâl aldı biri cân yetîme kaldı öz başı

Vahîd Mahtûmî(Kahraman,1995:I,148) ⁴⁰

İskât:

Namaz, oruç, kurban, adak, kefarete gibi ibadet ve borçlarını ifa edemeden vefat eden kişiyi bu borçlarından kurtarmak için fakirlere fidiye ödenmesi işlemine ıskât denir.(İsam I,t.y.:370) Sâbit'in bir beytinde tespit ettiğimiz bu husus, din görevlisinin bu konudaki hırsını hicveder mahiyettedir:

Bitünce kîse-i ıskâtı vâ 'iz indürdi

Derûn-ı sîneye hortûmı ile fl gibi

Sâbit(Karacan,1991:524)

Şehitler ölü değildir:

³⁹ Ayrıca bkz. Necâtî(Tarlan,1997:161/25-8); Zâtî(Çavuşoğlu,1987:III,15/1025-5; 100/1164-4; 261/1413-5); Sâbit(Karacan,1991:424/147-4; 464/225-6).

⁴⁰ Ayrıca bkz. Mesîhî(Mengi,1995:130/24-6); Fehîm-i Kadîm(Üzgör,1991:636/253-5).

Allah yolunda canını verenlere şehit denir. Kur'an-ı Kerim'deki; “Allah yolunda öldürülenlere ‘ölüler’ demeyin. Bilakis onlar diridirler, lâkin siz anlayamazsınız.”⁴¹ ve “Allah yolunda öldürülenleri ölü sanmayın. Onlar diridirler. Rableri katından rızıklandırılmaktadırlar.”⁴² ayetlerinin de belirttiği gibi şehitler ölmez:

*Şehîd-i ‘ışk olup feyz-i bekâ kesb eylemek hoşdur
Ne hâsıl bî-vefâ dehrüñ hayât-ı müste‘ârından*

Fuzûlî(Akyüz,1958:338)

Aşk derdiyle ölenlerin şehit olması:

Yukarıdaki örnekte de işaret edildiği gibi; “Bir kimse âşık olduğu zaman aşkını hiç kimseye açıklamadan iffetiyle vefat ederse şehit olur.” tarzındaki zayıf hadise binaen ortaya çıkmış bir inançtır.

*Ben şehîd-i ‘ışkam ey Yahyâ ola ‘ömri mezîd
Meşhedümden yana rahm idüp bir adım adanüñ*

Yahyâ Bey(Çavuşoğlu,1977:426)⁴³

Kâfir ilinde/gurbette ölenlerin cennetlik/shêhit olması:

“Gurbette ölen şehittir.” hadisine dayanılarak gurbette veya gayr-i Müslimlerin yaşadığı ülkelerde vefat edenlerin şehit olduğuna inanılır. Aşağıdaki örnekte hem bu telakki, hem de şehitlerin cennetlik olduğu inancı yer almaktadır:

*N’ola kûyuñda helâk itse beni gamzelerüñ
Menzili cennet olur kâfir ilinde ölenüñ*

Yahyâ Bey(Çavuşoğlu,1977:419)

Şehitlere kıyamette sorgu yoktur:

*Beni şemşîr-i gamzeñle helâk it kim kıyâmetde
Şehîd-i tîg-i ‘aşkı Hak Ta ‘âlâ bî-hisâb eyler*

Vahîd Mahtûmî(Kahraman,1995:I,158)⁴⁴

Şehitler kefene sarılmadan kanlı elbiseleriyle gömülür:

*Bî-çâre Mesîhîyi şehîd itdi güzeller
Miskîn kişiyi kodular eñ soñra kefensüz*

Mesîhî(Mengi,1995:180)

Nergislerinüñ lâle-sıfat küştelerininüñ

⁴¹ Bakara,2/154.

⁴² Âli İmrân,3/169.

⁴³ Ayrıca bkz. Şeyhî(İsen,1990:289/193-6); Bâkî(Küçük,1994:422/517-5).

⁴⁴ Ayrıca bkz. Vahîd Mahtûmî(Kahraman,1995:I,160/54-3).

Şâhid bu şehîd olduğu kanlu kefeni var

Karamanlı Aynî(Mermer,1997:424) ⁴⁵

Şehitlerin mezarına nur inmesi:

Kana gark olmuş şehîdân üzre gûyâ nûr iner

Lâleler üzre döküldükçe ser-â-ser yâsemîn

Zâtî(Çavuşoğlu,1987:I,114) ⁴⁶

Şehitlerin mezarında kandil, çerağ veya mum yakılması:

Şehîd-i tîg-i 'ışk olduguma rûşen delîl olsun

Açılsun meşhedümde haşra dek kandîl-i cân yansun

Hayretî(Çavuşoğlu,1981:343) ⁴⁷

Şehit mezarlarına bayrak dikilmesi:

Bildürdi şehîd olduğumu tîg-i sitemle

Dil tûde-i kabrinde diküp bayrak-ı âhu

Cem'î(Koparan,1995:352)

Şehit kabirlerine çiçek ekilmesi:

Çeşm-i kâfir-kîşi zahmından şehîd olanlaruñ

Açılan kabrinde cennet revzenidür gül değil

Amrî(Çavuşoğlu,1979:101)

Haksız yere öldürülenler için diyet (hûn-bahâ, kan bahâsı) istemek:

Câm-ı şarâb-ı la'l lebüñ mübtelâsıdur

Şol bûseler ki andan alur kan bahâsıdur

Bâkî(Küçük,1994:150) ⁴⁸

Kanı helâl etmek:

Tîg çekme gayra tek kan itmek ise garaz

Gel beni öldür halâl olsun saña kanum benim

Hayretî(Çavuşoğlu,1981:324) ⁴⁹

Diyetin kabul edilmediği durumlarda kısas (kana kan) uygulanması:

Göñül gam hem-demidür kanın ey göz merdümi içme

Bilürsen kana kandur gam saña koymaz anuñ kanın

⁴⁵ Ayrıca bkz. Zâtî(Çavuşoğlu,1987:III,317/1495-2); Yahyâ Bey(Çavuşoğlu,1977:141/2-5. bend,5).

⁴⁶ Ayrıca bkz. Ahmed Paşa(Tarlan,1992:120/2-4);Mesîhî(Mengi,1995:138/98-5); Yahyâ Bey (Çavuşoğlu,1977:59/12-11).

⁴⁷ Ayrıca bkz. Hayretî(Çavuşoğlu,1981:237/167-2); Sâkıb(Kırbıyık,1999:1,451/156-3).

⁴⁸ Ayrıca bkz. Şeyhî(İsen,1990:227/131-5); Ahmed Paşa(Tarlan,1992:159/204-2); Usûlî(İsen,1990:170/74-5).

⁴⁹ Ayrıca bkz. Şeyhî(İsen, 1990:201/105-8); Zâtî(Çavuşoğlu,1987:III,261/1412-4).

Ölüm cezasını infaz eden celladın sarhoş olması:

Kasd eylese câna n'ola ol gamze-i ser-mest

Cellâd ki kan dökse olur dahi beter mest

Sâkıb(Kırkıyık,1999:I,348)

Çok yemek ölüme davettir:

Ten hisârını Hayâlî nice hıfz eyleyim

Ecele kapı açan rahne-i dendânımdır

Hayâlî(Tarlan,1992:115)

Denizin boğulan kişilerin cesedini sahile bırakması:

Öldi 'ışkuñda Mesîhî bulmaz dahi necât

Gerçi taşra biragur mürdeyi bahr-i mevvâc

Mesîhî(Mengi,1995:131)

Ölüme hazırlıklı olmak:

Dünya hayatının geçici olduğunu idrak eden herkesin, buradaki sınırlı vaktini iyi değerlendirmesi, ömrü gaflet içinde geçirmemesi gerekir:

Sefer uzak kısacık 'ömr ü azuk az iş çok

Zamâne fursatı fevt etmeden kıl isti 'câl

Şeyhî(İsen,1990:35)

Düzd-i ecel kemîn-i tarassuddadır henûz

Gaflet yeter hemîşe basîret zamânıdır

Sâkıb(Kırkıyık,1999:I,480)

Dünyada iyi bir ad bırakma:

“At ölür meydan kalır, yiğit ölür nam kalır.” atasözünde belirtildiği gibi insanın bu dünyadan ayrıldıktan sonra hayırla yad edilmesi hayatta iken yaptıklarına bağlıdır.

Her kişiniñ bu cihân içre bir adıdır kalan

Ne gedâ-yı bî-nevâ kalur ne mîr-i nâm-dâr

Cidd ü cehd it dünyede bir yahşı ad ile diril

Öliceğ oldur kalan soñunda senden yâdgâr

Hayretî(Çavuşoğlu,1981:25)

Ömr-i bekâ diler isen ihsân yolun gözet

⁵⁰ Ayrıca bkz. Fuzûlî(Akyüz,1958:167/43-2); Hayretî(Çavuşoğlu,1981:352/353-4).

Çün kalır âdemîlik ü âdem gelir gider

Şeyhî(İsen,1990:148)

Eser bırakma:

İnsan öldükten sonra; dinimizde sadaka-i câriye, tasavvufta da dört oğul (mal oğlu, can oğlu, yol oğlu, bel oğlu) olarak adlandırılan türden; insanlara faydalı eser (mektepe, yol, cami, çeşme, vs., kitap, öğrenci, hayırlı evlat) bıraktığı zaman amel defterine bunlardan hasıl olan sevaplar yazılmaya devam eder. Ölümünden sonra böylesine eserlerle yaşamaya ömr-i sâni denir. Şairlerimiz bu konuda dîvanlarını örnek gösterirler:

Añılur ‘âlemde Yahyâ gibi ad u sanumuz

Begligümüz var bizüm nazm iledür ‘unvânumuz

Ölmezüz biz haşre dek turur bizüm dîvânumuz

Sıdkumuz gibi bütündür ‘ahdümüz peymânumuz

Yahyâ Bey(Çavuşoğlu,1977:176)

Ne ‘aceb saltanat olur şu ‘arâ saltanatı

Öle Yahyâ gibi dîvânı tura dünyâda

Yahyâ Bey(Çavuşoğlu,1977:509) ⁵¹

Ölümünden kaçış mümkün değildir. Ancak dünyadaki sınırlı zamanı iyi değerlendirmek, arkamızdan “iyi biliriz” nidalarıyla, “kubbede bir hoş sadâ” bırakmak, ölümü güler yüzle karşılayabilmek gerekir:

Yâdında mı doğduğun zamanlar

Sen ağlar iken gülerdi âlem

Bir öyle ömür geçir ki olsun

Mevtin sana hande halka matem ⁵²

Sonuçta buraya kadar verdiğimiz örnekler dolayısıyla şu tespitleri yapmak mümkündür:

1. Yirmiden fazla divanın taranmasıyla hazırlanan bu çalışmada dîvan şiirinde ölüme dair pek çok hususun yer aldığı görülmektedir. Divan şairleri bu konuları dile getirirken; ölümü soğuk ve acı bir olay değil, sevgiliye yaklaşma yolundaki tercih şeklinde ele almışlardır.

⁵¹ Ayrıca bkz. Fuzûlî (Akyüz,1958:243/119-3).

⁵² Aslı Farsça olan bu mısraların kime ait olduğu bilinmemektedir.

2. Günlük hayata ilişkin âdet, inanç veya uygulamalar dîvan şiirinde çoğu zaman sanatkârane söyleyişlerin ardında gizli kalırken; ölümle ilgili hususların, ölümün gerçekliğine paralel olarak açıkça verilmesi dikkati çeker.

3. Tespit edilen âdet ve inançların büyük çoğunluğu dinî mahiyetteki inanç ve uygulamalara dairdir.

4. Burada verilen örneklerin de gösterdiği gibi dîvan şiiri hayalî, mücerret ve halktan kopuk değil; günlük hayatın her yönüyle ele alındığı, sosyal hayatın aksettği bir edebiyattır.

5. Yalnızca ölüm konusuyla sınırlandırılan bu çalışma dolayısıyla hem millî kültürümüzün zenginliğini, hem de dîvan şiirimizin bir kültür hazinesi olduğunu görmek mümkündür.

Kaynaklar

Amrî, Dîvan-Tenkidli Basım, Haz.: Mehmed Çavuşoğlu, İÜ EF, İstanbul 1979.

Bâkî Dîvânı-Tenkitli Basım, Haz.: Sabahattin Küçük, AKM, Ankara 1994.

Bursalı Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, C.II, Haz.: A. Fikri Yavuz-İsmail Özen, Meral Yay., İstanbul 1972.

Çavuşoğlu, Mehmed - M. Ali Tanyeri, Zatî Divanı (Edisyon Kritik ve Transkripsiyon), Gazeller Kısmı III. Cilt, İÜ EF, İstanbul 1987.

Fuzûlî, Türkçe Divan, Haz.: Kenan Akyüz ve diğ., İş Bank., Ankara 1958.

Hayrefî, Dîvan-Tenkidli Basım, Haz.: Mehmed Çavuşoğlu-M. Ali Tanyeri, İÜ EF, İstanbul 1981.

Helâkî, Dîvan-Tenkidli Basım, Haz.: Mehmed Çavuşoğlu, İÜ EF, İstanbul 1982.

İsam, İlmihal I-İman ve İbadetler, Divantaş, İstanbul t.y.

İsen, Mustafa, Usûlî Divanı, Akçağ, Ankara 1990.

İsen, Mustafa-Cemal Kurnaz, Şeyhî Divanı, Akçağ, Ankara 1990.

İsen, Mustafa, Acıyı Bal Eylemek-Türk Edebiyatında Mersiye, 2. bsk., Akçağ, Ankara 1994.

Kahraman, Bahattin, Vahîd Mahtûmî, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Eserlerinin Tenkidli Metni, SÜ SBE, Yayınlanmamış DT, Konya 1995.

Kırbıyık, Mehmet, Kâtib-zâde Sâkib Mustafa, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Dîvânının Tenkidli Metni, SÜ SBE, Yayınlanmamış DT, Konya 1999.

Koparan, Birgül (Toker), Cem'î, Hayatı, Edebî Şahsiyeti ve Dîvânının Tenkidli Metni, SÜ SBE, Yayınlanmamış YLT, Konya 1995.

- Mengi, Mine, Mesîhî Dîvânı, AKM, Ankara 1995.
- Mermer, Ahmet, Karamanlı Aynî ve Dîvânı, Akçağ, Ankara 1997.
- Mevlânâ Celâleddin, Dîvân-ı Kebîr, Haz.: Abdûlbaki Gölpinarlı, C.III, İstanbul 1958.
- Nev'î, Dîvan-Tenkidli Basım, Haz.: Mertol Tulum-M.Ali Tanyeri, İÜ EF, İstanbul 1977.
- Onay, Ahmet Talat, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar, Haz.: Cemal Kurnaz, TDV, Ankara 1992.
- Sabit, Bosnalı Alaeddin, Divan,Haz.:Turgut Karacan,Cumhuriyet Ü.,Sivas 1991.
- Sungur, Necati, Âhî Divânı (İnceleme-Metin), KB, Ankara 1994.
- Tarlan, Ali Nihad, Ahmet Paşa Divanı, Akçağ, Ankara 1992.
- Tarlan, Ali Nihat, Hayâlî Divanı, Akçağ, Ankara 1992.
- Tarlan, Ali Nihat, Necati Beg Divanı, MEB, İstanbul 1997.
- Tatçı, Mustafa, Yunus Emre Dîvânı, C.II, Tenkidli Metin, KB, Ankara 1990.
- Üsküplü İshak Çelebi, Dîvan-Tenkidli Basım, Haz.:Mehmed Çavuşoğlu-M.Ali Tanyeri,MSÜ FEF, İstanbul 1989.
- Üzgör, Tahir, Fehîm-i Kadîm, Hayatı, Sanatı, Dîvânı ve Metnin Bugünkü Türkçesi; Atatürk Kültür Merkezi, Ankara 1991.
- Vasfî, Dîvan-Tenkidli Basım, Haz.: Mehmed Çavuşoğlu, İÜ EF, İstanbul 1980.
- Yahyâ Bey, Dîvan-Tenkidli Basım, Haz.:Mehmed Çavuşoğlu, İÜ EF, İstanbul 1977.